

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра економічної теорії та конкурентної політики

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА КОНКУРЕНТНЕ
СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ»**

Студентки 2 курсу 9м групи
спеціальності 073 «Менеджмент»
спеціалізації «Управління в сфері
економічної конкуренції»

Воловникової Юлії
Олексіївни

Науковий керівник
кандидат економічних наук,
доцент

Соколовська Ірина
Петрівна

Керівник освітньо-професійної
програми доктор економічних
наук, професор

Уманців Юрій
Миколайович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ТНК	
1.1. Об'єктивні передумови виникнення та сутність ТНК.....	5
1.2. Вплив транснаціоналізації на глобальне конкурентне середовище.....	11
РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ	
2.1. Оцінка рівня та наслідки транснаціоналізації економіки України.....	18
2.2. Аналіз впливу ТНК на конкурентне середовище України на прикладі ринку безалкогольних напоїв.....	29
2.3. Економіко-правові проблеми регулювання діяльності ТНК в Україні.....	37
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ЗБАЛАНСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УКРАЇНІ.....	43
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Сучасний глобальний економічний розвиток характеризується високим рівнем транснаціоналізації економічних систем. Транснаціональні корпорації стали вагомим силою, яка посилює інтеграцію між країнами, впливає на економічні і політичні процеси як на глобальному, так і національному рівнях. В сучасних умовах глобалізації функціонування і розвиток країни неможливий без взаємодії з цими компаніями, оскільки сфера їх діяльності розповсюджується майже на всі види економічної діяльності. Транснаціональні корпорації є головним джерелом іноземних інвестицій, тому співпраця з ТНК для України є надзвичайно важливою. Прямі іноземні інвестиції розвивають стратегічно важливі галузі та сектори, що поліпшує макроекономічні показники розвитку країни, частково забезпечує стабільність фінансових ринків. Але такий результат можливий лише при одночасному створенні сприятливих умов для ТНК та захисті національних інтересів України.

Проблеми впливу транснаціональних корпорацій на конкурентне середовище досліджувало багато таких відомих дослідників, зокрема: В. Лагутін, Ю. Уманців, В. Романенко, О. Білорус, Л. Руденко-Сударєва, І. Пономаренко, В. Рокоча, С. Циганов, О. Швиданенко, Є. Панченко, В. Македон, С. Крук, К. Гудим, В. Кочетков, О. Рогач та ін.

Метою випускного кваліфікаційного дослідження є оцінка впливу транснаціональних компаній на економіку та конкурентне середовище України.

Виходячи із наведеної мети сформульовано такі **завдання випускного кваліфікаційного дослідження**:

- 1) розглянути різні теоретичні підходи до визначення поняття «транснаціональна компанія» та визначити передумови виникнення ТНК;
- 2) оцінити вплив транснаціоналізації на глобальне конкурентне середовище;
- 3) з'ясувати рівень та наслідки транснаціоналізації економіки України;

- 4) проаналізувати вплив ТНК на конкурентне середовище України на прикладі ринку безалкогольних напоїв;
- 5) оцінити економіко-правові проблеми регулювання діяльності ТНК в Україні;
- 6) проаналізувати перспективи збалансування національних інтересів та діяльності ТНК в Україні.

Об'єктом випускного кваліфікаційного дослідження є конкурентне середовище України.

Предметом випускного кваліфікаційного дослідження є комплекс організаційних, поведінкових та економічних аспектів впливу ТНК на національне конкурентне середовище.

Методами випускного кваліфікаційного дослідження слугували теоретичний та емпіричний наукові методи, які включали в себе історично-логічний та порівняльний аналіз, статистичне спостереження, метод експертних оцінок та графоаналітичний метод.

Інформаційною базою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених і дослідників, які займались питанням транснаціоналізації та конкурентоспроможності, законодавчі акти та норми України, матеріали Держкомстату України, публікації міжнародних організацій, рейтингових агентств, офіційні сайти інтернету.

Публікації. Оpubлікована стаття у збірнику наукових статей магістрів «Управління і адміністрування». Частина II.- К.:КНТЕУ, 2020. Назва статті: «Вплив транснаціональних банків на сферу фінансових послуг».

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 53 сторінки. Випускна кваліфікаційна робота містить 10 таблиць і 5 рисунків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ТНК

1.2 Об'єктивні передумови виникнення та сутність ТНК

З другої половини ХХ століття почалося стрімке посилення процесів глобалізації на світовому ринку, що знайшло прояви у зростанні масштабів виробництва, збільшенні обсягів експорту та імпорту товарів і послуг, прискоренні поширення інформації та технологій. Результатом глобалізації світової економіки, заснованої на інтернаціоналізації виробництва є транснаціональні корпорації (ТНК). Ці компанії відіграють провідну роль в інтернаціоналізації виробництва, у процесі розширення і поглиблення виробничих зв'язків між підприємствами різних країн.

Термін «транснаціональні корпорації» (transnational corporation) та його еквіваленти (multinationals enterprise, multinational company, multinational corporation) вперше з'явилися в 1960-1962 роках. На сьогодні відсутнє одне загальноприйняте формулювання терміну «транснаціональної корпорації». Дві міжнародні організації - Організація Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) і Конференція ООН з Торгівлі і Розвитку (ЮНКТАД) розробили свої трактування, що вважаються найбільш авторитетними. Згідно до підходу ОЕСР транснаціональні корпорації зазвичай включають компанії приватної, державної чи змішаної форм власності, які знаходяться в різних країнах. При цьому одна чи більше з цих компаній може здійснювати значний вплив на діяльність інших, особливо в сфері обміну знаннями й ресурсами. Останній варіант визначення транснаціональної (багатонаціональної) корпорації, схвалений ЮНКТАД визначає ТНК як підприємство, що поєднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в 2 і більше країнах, які здійснюють проведення узгодженої політики й загальної стратегії через один чи більше центрів прийняття рішень [1].

Різні економічні підходи до розуміння сутності ТНК можна знайти у працях українських дослідників. Так, Л. Киришун розглядає ТНК як економічно

єдину систему угруповання підприємств, які провадять свою діяльність у двох чи більше країнах, переважно у формі прямих іноземних інвестицій (ПІІ), впливають на економічну політику як країни базування, так і приймаючих країн, через залучення їх до світових глобальних процесів, керуються і контролюються, як правило, з єдиного центру, і складаються з материнської компанії, дочірніх підприємств, філіалів і відділень [2].

У свою чергу, В.Д. Лагутін вважає, що транснаціональними корпораціями називають фірми, що ведуть виробничу діяльність у декількох країнах. Вони об'єднують у собі як національні системи накопичення капіталу, освіти, організацію науки тощо, так і виробничо-підприємницькі та фінансові структури світового масштабу. Саме такі системи мають здатність до концентрації інтелектуального, науково-технічного та фінансового капіталу, що своєю чергою, надає їм можливість визначати характер глобального економічного розвитку [3, с.191].

Отже, транснаціональні корпорації – це фірми, материнські компанії яких розташовані в одній країні, а філії та дочірні підприємства в інших, з метою оптимізації всіх необхідних ресурсів для збільшення загального прибутку та підвищення впливу на економіки країн світу. Це глобальні компанії, діяльність яких постійно розширюється та інтерпретується, в залежності від змін кон'юнктури ринку, інтегруючи своє виробництво на світовий ринок [4].

Сучасні ТНК - великі компанії, які домінують в одній або декількох галузях економіки, чії активи, виробнича і торгово-збутова діяльність винесені за межі національної економіки. Сучасні ТНК є найбільш конкурентоспроможними організаційними формами глобалізованої підприємницької діяльності. Основними характеристиками ТНК є:

- активна участь у міжнародному поділі праці, виробництві, світових господарських зв'язках та їх регулюванні;
- відособлений рух капіталу відносно процесів у національних кордонах;

- вагомий вплив на економічну і політичну ситуацію в середині країн та на міжнародній політичній арені [3, с.192].

Найбільш загальною причиною виникнення ТНК вважається інтернаціоналізація виробництва і капіталу на основі розвитку продуктивних сил, що переростають національно-державні межі. Найважливішим чинником у формуванні і розвитку міжнародних корпорацій є і вивезення капіталу. Також до причин появи ТНК можна віднести і їх прагнення протистояти жорсткій конкуренції, необхідність вистояти в конкурентній боротьбі в міжнародному масштабі. Формування ТНК пов'язане також і з тим, що воно дає великі переваги у сфері міжнародної торгівлі, дозволяючи успішніше долати численні торгові і політичні бар'єри. Замість традиційного експорту, який натикається на численні митно-тарифні перешкоди, ТНК використовують дочірні зарубіжні компанії як свій зовнішній плацдарм усередині митної території інших країн, з якого вони безперешкодно проникають на їх внутрішні ринки. Відзначимо, що в сучасних умовах ця рушійна сила створення ТНК має свої особливості. Часто ТНК, що діє усередині інтеграційних угруповань, створених у вигляді зон вільної торгівлі, митних або економічних союзів, що характеризуються повною відміною митних бар'єрів, вигідніший експорт товарів, чим створення дочірньої компанії закордоном.

У процесі розвитку ТНК виникло принципово нове явище – міжнародне виробництво, яке дало корпораціям нові можливості та переваги, що впливали з відмінностей економічних умов країни базування материнської компанії і приймаючих країн, тобто країн, де розташовані її філії і підконтрольні фірми. Додатковий прибуток ТНК може отримати за рахунок:

- різниці курсу валют;
- дешевшій і кваліфікованій робочій силі;
- амортизаційної політики, що проводиться, в нормах амортизаційних відрахувань;
- квотах і пільгах, що може надати приймаюча країна;
- різниці екологічних та якісних стандартів;

- вартості природних ресурсів;
- рівня податків;
- антимонопольного і трудового законодавства.

До основних чинників, які вплинули на розвиток ТНК належать:

- 1) одержання доступу до дешевої робочої сили, дотримання екологічних стандартів;
- 2) використання з вигодою для себе змін, що проходять у світових торговельних відносинах;
- 3) наближення до іноземних ринків місткість яких постійно зростає;
- 4) запобігання захоплення конкурентами іноземних ринків та джерел сировини;
- 5) обхід національного антитрестового законодавства;
- 6) зменшення та нейтралізація циклічних коливань в економіці;
- 7) реалізація переваг інтегрованої системи, реалізація крупних проектів [5].

Деякі вчені вважають, що перша транснаціональна компанія була заснована на початку XV ст. - Компанія Південних морів (*The South Sea Company*), яка насправді була першою фінансовою пірамідою. Інші дослідники припускають, що історія ТНК бере початок у 1600 рр., коли з'явилась англійська компанія «East India Company». Але інтенсивний розвиток ТНК почався лише у другій третині XIX ст.

Розвиток транснаціональних корпорацій умовно поділяють на п'ять етапів або поколінь (табл.1)

Таблиця 1

Етапи розвитку транснаціональних корпорацій [6]

Назва покоління	Період	Характеристики
Перше покоління ТНК	З кінця XIX ст. до початку Першої світової війни 1914– 1918 рр.	Займалося в основному розробкою та видобутком сировинних ресурсів в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки, а також їх переробкою в країнах – власниках колоній.

Друге покоління ТНК	1918–1939 рр.	Займалося найбільш прибутковим виробництвом озброєнь і військової техніки для задоволення військових потреб провідних країн Європи, Америки та Японії.
Третє покоління ТНК	Після закінчення Другої світової війни (1945 р.) і особливо після розпаду всіх імперій і їх колоніальної системи (1950–1960 рр.)	Були генераторами і поширювачами науково-технічних досягнень в галузі новітніх галузей науки та промисловості
Четверте покоління ТНК	1970–1980 рр.	Концентрація капіталу і виробництво у ТНК, найбільш успішно розвиваючого великого міжнародного бізнесу.
П'яте покоління ТНК	Початок XXI ст.	Для ТНК нового покоління властива опора на сучасну науку і інноваційний бізнес, що робить їх головними генераторами наукових ідей і концепцій.

Перше покоління ТНК було пов'язане з розробкою родовищ та видобутком сировинних ресурсів колишніх колоній, що сформувало їх назву «колоніально-сировинні ТНК». За своєю організаційно-економічною формою і механізмами функціонування ці ТНК представляли собою картелі, синдикати та перші трести.

Друге покоління ТНК – трестові. Їх діяльність міцно пов'язана з виробництвом військово-технічної продукції. Почавши свою діяльність у період між двома світовими війнами, деякі з цих ТНК зберегли свої позиції у світовій економіці й після Другої світової війни.

Використання досягнення науково-технічної революції дало змогу ТНК третього покоління перейти у форму концернів та конгломератів.

У 60-ті роки дедалі помітнішу роль почали відігравати ТНК третього покоління, які широко використали досягнення науково-технічної революції. Вони мали організаційно-економічну форму концернів та конгломератів.

У 70-х роках ХХ ст. найбільш привабливою формою створення внутрішньо-фірмового ринку були ПІІ; у 80-х роках – в умовах необхідності концентрації капіталу та укрупнення бізнесу це були злиття та поглинання тощо. Особливістю цього етапу є зростання міжнародних корпорацій, яке відзначалося високими темпами вивозу капіталу, інвестиційною діяльністю, посиленням ролі зарубіжних виробничих підрозділів ТНК, широким використанням науково-технічних досягнень, розвитком нових форм і методів зарубіжних, виробничих і збутових операцій, трансформацією організаційної структури ТНК, розширенням їх галузевих і географічних сфер діяльності. Все це свідчить про інтенсивність процесу транснаціоналізації світової економіки. ТНК у 80-х роках ХХ ст. сприяли поширенню науково-технічного процесу у приймаючих країнах, формували економічні передумови міжнародного виробництва з єдиним ринковим та інформаційним простором, ринком капіталу і робочої сили та передбаченням діяльності корпорацій в умовах гострої конкурентної боротьби [7].

Стрімкий розвиток ТНК у ХХ ст.- ХХІ ст. зумовлений високою ефективністю їх діяльності в порівнянні з іншими компаніями. Таким чином, можна виокремити конкурентні переваги, які є основою ефективної діяльності ТНК:

- переваги володіння капіталом та найсучаснішими технологіями по всьому світу;
- ширша можливість залучення фінансових ресурсів по нижчій вартості;
- економія на масштабі;
- можливість за рахунок ПІІ долати різні бар'єри при впровадженні своїх товарів на ринок за рахунок експорту;
- диверсифікація в різні галузі економіки та інтеграція за технологічним принципом в межах однієї галузі, що забезпечують економічну стабільність і фінансову стійкість ТНК;
- доступ до кваліфікованих кадрів;

- при виборі розміщень підприємств корпорації можуть вибирати найперспективніші місця для розташування дочірніх компаній враховуючи об'єми національних ринків, доступності ресурсів, темпів економічного зростання країни і політичної стабільності;
- оперативне спрямування потоків фінансових ресурсів у ті національні економічні системи, в яких складаються сприятливі умови для отримання максимального прибутку на основі інформативності про товарні, валютні і фінансові ринки.

Необхідно відмітити, що важливими факторами сучасного становлення ТНК є, перш за все: вплив науково-технічного прогресу на розвиток транснаціонального капіталу, особливості інноваційної діяльності ТНК, прискорений розвиток і вдосконалення факторів виробництва, що використовуються ТНК. У зв'язку з цим, необхідність зосереджувати надвеликі підприємства на території окремих держав відпала. На противагу цьому, створюються невеликі заводи, що випускають продукцію за тією самою технологією в різних країнах. В результаті виробництво стає глобальним, з'являються компанії, які працюють "на весь світ".

1.2 Вплив транснаціоналізації на глобальне конкурентне середовище

На початку третього тисячоліття у світі функціонувало понад 75 тис. ТНК, які мають 825 тис. філій. На сьогодні, із 500 найпотужніших транснаціональних корпорацій, 85 контролюють 70 % всіх закордонних інвестицій. ТНК функціонують не в усіх галузях, але займають передові позиції у світовому виробництві в галузях електроніки, автомобілебудування, хімічній і фармацевтичній промисловості. А саме: реалізують 95% фармацевтики, 80% всієї виробничої електроніки і хімії та 76% продукції машинобудування (виробнича сфера). Більше половини, а саме 60% міжнародних компаній зайнято у сфері виробництва, 37% – у сфері послуг і 3% – у видобувній промисловості і сільському господарстві.

У таблиці 2 наведено топ 10 найбільших ТНК за обсягом продажів за 2020 рік:

Таблиця 2

Топ 10 найбільших ТНК за обсягом продажів за 2020 рік [8]

№	Компанія	Країна	Вид діяльності	Виручка (м\$)
1.	Walmart	США	Роздрібна торгівля	523,964
2.	Sinopec Group	Китай	Нафтогазова промисловість	407,009
3.	State Grid	Китай	Електроенергетика	383,906
4.	China National Petroleum	Китай	Нафтогазова промисловість	379,130
5.	Royal Dutch Shell	Нідерланди, Великобританія	Нафтогазова промисловість	352,106
6.	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	Нафтогазова промисловість	329,784
7.	Volkswagen	Німеччина	Виробництво автомобілей	282,760
8.	BP	Великобританія	Нафтогазова промисловість	282,616
9.	Amazon.com	США	Інтернет-послуги та роздрібна торгівля	280,522
10.	Toyota Motor	Японія	Виробництво автомобілей	275,288

Так, у загальному обсязі світової торгівлі сировина, паливо і продовольство складають близько 20%, а на готові вироби припадає понад 80%. Такі зміни можна пояснити переходом до ресурсозберігаючих технологій, розширенням можливостей їх використання у світовій економіці. Завдяки транснаціоналізації у світовій економіці постійно зростає експорт промислового, електротехнічного та електронного обладнання, автомобілів, побутової та іншої сучасної техніки.

Необхідно відмітити, що в топ 10 вийшла Амазон - перша інтернет платформа яка попала в топ 10 за останні роки. Це пов'язано з тим фактом, що

дана ТНК вкладає великі кошти у розробку інноваційних технологій в найперспективніших галузі, починаючи з платформи для продажу роздрібних товарів, закінчуючи електронікою та ігровою індустрією.

Транснаціоналізація, як процес посилення світової інтеграції внаслідок глобальних операцій ТНК, характеризується зростаючим масштабом цих операцій, хвилеподібним збільшенням міжнародної інвестиційної діяльності. Незважаючи на довготривале домінування Євросоюзу, США, Японії, на долю яких припадає понад 80% щорічних потоків виведення капіталу, в експорті капіталу спостерігаються певні зміни. Зокрема в останнє десятиліття друге місце в світі (після США) посідає Китай (128 і 106 ТНК відповідно). Відбувається трансформація конкурентних відносин, перехід від лінійної інновації до нелінійної, активне входження до глобалізованих ринків нових учасників, здатних випереджати конкурентів у глобальному масштабі. Тому сутність транснаціоналізації може бути визначена як загальносвітовий процес формування нових інтегративних властивостей системи взаємозв'язків між бізнес-структурами, які діють на території різних країн з метою досягнення синергічних ефектів в глобальній конкуренції від спільного функціонування. Саме трансформація конкурентних відносин змінює традиційні передумови транснаціоналізації виробництва: переливання капіталу з його надлишком за допомогою прямих іноземних інвестицій поступається транскордонним злиттям та поглинанням, що особливо помітно у фінансовій сфері [9].

До найбільш важливих параметрів ТНК, що впливають на розвиток конкурентних відносин у світовій економіці, відносяться:

- виробництво або надання послуг не менше, ніж у 6 країнах;
- частка зайнятих іноземних працівників не менше 25%;
- частка капіталовкладень за кордоном в структурі активів складає не менше 25%;
- річний оборот – не менше 1 млрд. дол. США;
- обсяг реалізації товарів за межами головної (материнської) компанії складає не

менше 25%;

- єдина стратегія управління розвитком національних підприємств, які входять в організаційну структуру ТНК. [10].

Світовий досвід показує, що лише економіки тих країн, які виробили національні глобально орієнтовані стратегії, де враховано загрози від транснаціоналізації, забезпечили позитивний ефект від співробітництва з ТНК. Потенціал конкурентоспроможності закладається в процесі радикальних змін, умов що змушують підприємства безперервно здійснювати технологічні нововведення, реалізовувати інновації, а економічну систему – структурно трансформуватись. При цьому інноваційна модель розвитку передбачає зміну функцій держави з урахуванням впливів діяльності ТНК на території країни (див. рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок транснаціоналізації і конкурентних відносин [11].

Транснаціоналізація в контексті розвитку міжнародних економічних відносин має суттєвий вплив на конкуренцію у глобальній економіці. Спрощення руху капіталу, фінансування розвитку високотехнологічних галузей економіки стають основою розвитку транснаціональних корпорацій. ТНК мають притаманні тільки їм інструменти, як: прямі інвестиції, доступ до дешевої і кваліфікованої робочої сили, інноваційні технології. Спираючись на зазначені чинники, ТНК застосовують ефект масштабу у виробництві, торгівлі, менеджменті та ін. у глобальній економіці. Узагальнюючи реальний і потенційний вплив ТНК на глобальну економіку необхідно зазначити амбівалентний характер такого впливу (табл. 3)

**Амбівалентність окремих складових впливу ТНК
на глобальну економіку [12, 33]**

Позитивні риси	Проблеми й загрози
Асиметрія економічного розвитку по країнах	
Емуляція найкращих інституційних механізмів	Консервування відсталості та примітивізація окремих національних економік
Активізація використання природних ресурсів	
Актуалізація альтернативних «чистих» джерел енергії, композитних матеріалів	Загроза вичерпання ключових ресурсів (водних, енергетичних, земельних, тощо)
Асиметрія в забезпеченні інтелектуальним ресурсом	
Зростання оплати інтелектуальної праці в менш розвинених країнах, зниження надмірної оплати в розвинених країнах	Вимушена спеціалізація країн на примітивних і застарілих технологіях
Транскордонне переміщення виробничих потужностей	
Підвищення добробуту приймаючої країни; посилення інтелектуалізації та інформатизації виробництва в попередній країні	Збереження технологічного та відповідно соціального економічного розриву між країнами
Лібералізація міжнародної економічної діяльності	
Поглиблення міжнародного поділу праці, зростання мотивації для вільного переміщення капіталів і робочої сили	Потенційна загроза знищення національного товаровиробника та потрапляння в імпорتنу залежність окремих країн.

Висновок до розділу I:

За результатами проведеного у розділі дослідження досягнуто таких висновків:

- 1) Сучасні ТНК - великі компанії, які домінують в одній або декількох галузях економіки, чії активи, виробнича і торгово-збутова діяльність винесені за межі національної економіки. Було виокремлено п'ять етапів еволюції ТНК, але найбільшого розвитку вони зазнали у ХХ ст.-ХХІ ст. завдяки використанні новітніх технологій. Вони мають ряд конкурентних переваг над іншими компаніями, які є основою їх ефективної діяльності.
- 2) В цілому, можна зазначити, що взаємодія окремих країн з ТНК не є передбачуваною. В такому випадку результат залежить від чітко сформульованої стратегії транснаціоналізації економіки. ТНК стали

драйвером розвитку глобальної і національної економіки. Тому, питання адаптації до сучасних конкурентних умов, які склалися за участі ТНК, є життєво важливими для деяких країн, зокрема для країн що розвиваються. За умови неправильного врахування чиннику транснаціональних корпорацій є імовірним, що національні економіки так і залишаться залишитись сировинними з низьким рівнем технологічного розвитку.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка рівня та наслідки транснаціоналізації економіки України

Україна поступово перетворюється на країну, для економіки якої характерна лібералізація, відкритий доступ іноземних суб'єктів господарювання у більшість сфер економічної діяльності. На її території функціонують великі ТНК, фінансово-господарська діяльність яких має глобальний характер [3 с.192].

Одним з чинників залучення в Україну іноземних інвестицій – є стимулювання діяльності ТНК. До списку глобальних корпорацій, представлених на вітчизняному ринку можна віднести Coca-Cola, Samsung, Toyota, Nestle, Bayer, Metro Cash&Carry, Danone, Henkel та деякі інші ТНК.

Дослідження вітчизняних літературних джерел показало, що існують як позитивні, так і негативні наслідки цього процесу (табл.1):

Таблиця 1

Вплив ТНК на національне конкурентне середовище [3, 195]

Транснаціональні впливи	
Позитивні	Негативні
Приплив іноземного капіталу та активізація інвестиційного процесу	Звуження інвестиційного потенціалу через вивіз капіталу, транснаціональні злиття і поглинання
Зростання ефективності національного виробництва і рівня зайнятості	Захоплення ТНК найбільш розвинутих й перспективних сегментів внутрішнього ринку
Позитивний вплив на пропозицію, якість та асортимент товарів та послуг	Деформація цін внаслідок трансферних цін ТНК
Технологічне оновлення галузей національної економіки	Технологічна консервація економіки через використання трансферних цін ТНК
Розвиток експорту через світові транснаціональні структури	Обмеження національного експорту через монопольні позиції ТНК
Приріст ринкової частки у світовій економіці, сприяння інтеграції у глобальні ринки	Посилення периферійного характеру національної економіки, консервація її ресурсно-сировинної спеціалізації
Використання зарубіжного досвіду ефективного менеджменту	Нейтралізація національних управлінських та соціоментальних традицій
Формування позитивного іміджу держави	Лобіювання інтересів ТНК та політичний тиск на національний уряд

На даний момент, приймаючі країни схвалюють ТНК на своїй території. Корпорації концентрують у своїх руках великі фінансово-економічні, технологічні та інформаційні ресурси, що викликаю у певних країн «змагання» за залучення зарубіжних інвестицій. В таких випадках ТНК можуть отримувати пільги, наприклад податкові знижки та ін.

Головними джерелами прямих іноземних інвестицій (ПІІ) є ТНК. Нині ТНК належить 90 % прямих зарубіжних інвестицій. Транснаціональний капітал залучається в країни-реципієнти для розвитку власної системи виробництва та збуту, для реалізації ресурсної бази (в тому числі дешевшої, ніж в країні базування робочої сили). Інвестиції, що надходять з ТНК для розвитку окремих сфер - є одним з перших кроків експансії національної економіки та реалізації зовнішньої політики ТНК. З одного боку, ПІІ дають поштовх до розвитку промислових галузей, з іншої отримані прибутки надходять до материнських компаній, виснажуючи ресурси приймаючих країн. (табл.2)

Таблиця 2

Динаміка руху прямих іноземних інвестицій в економіці України у 2010 – 2020 рр., млн дол. США [13]

Рік	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Приріст/падіння за рік	Прямі іноземні інвестиції з України	Сальдо
2010	6495	+1679	736	5759
2011	7207	+712	192	7015
2012	8401	+1194	1206	7195
2013	4499	-3902	420	4079
2014	410	-4089	111	299
2015	2961	+2551	-51	3012
2016	3284	+323	16	3268
2017	2202	-1082	8	2194
2018	2355	+153	-5	2350
2019	3070	715	648	2422
2020	-294	-3364	10	-304

Примітка: 2014 – 2020 рр. без АР Крим та тимчасово окупованих територій Донбасу.

Глобальна економічна криза 2007-2009 р. р. спричинила негативний вплив на обсяги іноземних інвестицій, але у 2010 році ситуація стабілізується і приплив іноземних інвестицій поновлюється. Також стрімке падіння ПІІ відбулося у 2014 році, що пов'язано із розпочатою гібридною війною проти України. Обсяги ПІІ на кінець 2017 року скоротилися відносно 2016 року на 1082 млн. дол. США. У 2018 році прослідковується позитивна динаміка щодо збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій на 668 мільйонів доларів.

У 2020 році стрімке падіння іноземних інвестицій було спричинено світовою пандемією, яка в свою чергу призвела до глобальної економічної кризи, що досить сильно позначилось на національній економіці.

Загалом, можна відмітити, що найбільший рівень ПІІ був зафіксований у 2012 році, і в наступні роки країна не змогла досягти настільки значного залучення іноземних інвестицій.

Невирішені проблеми всередині країни зумовили тенденцію до зниження обсягів іноземних інвестицій. Недовіра інвесторів викликана такими чинниками, як: військовий конфлікт, кількість та складність отримання дозволів; високий рівень корупції, складність адміністрування податків, нестабільна політична ситуація, технічне регулювання (сертифікація та стандартизація), хиткий рівень валюти, монополізація ринків, можливість неоднозначного трактування законів і правових норм.

Найбільшими країнами - інвесторами за 2019 рік стали такі країни (табл 3).

Таблиця 3

Найбільші країни-інвестори за 2019 рік [14]

№	Країна	Млн.дол. США	У % до заг. підсумку
1.	Кіпр	10 303,2	36,8
2.	Нідерланди	7 556,2	27,02
3.	Велика Британія	2 038,3	7,2
4.	Німеччина	1 791,3	6,4
5.	Швейцарія	1 685,4	6,02
6.	Австрія	1 209,4	4,3
7.	Віргінські О-ви	1 065,5	3,8

8.	Франція	818,7	2,9
9.	Російська Федерація	817,9	2,9
10.	Польща	677,0	2,4
	Усього	27 962,9	100

Для порівняння, географічна структура найбільших країн-інвесторів за 2012 рік мала наступний вигляд (табл 4):

Таблиця 4

Найбільші країни-інвестори за 2012 рік [14]

№	країна	Млн.дол. США	У % до заг.підсумку
1	Кіпр	17121,7	31,3%
2	Німеччина	5983	11%
3	Нідерланди	5179,9	9,5%
4	Російська Федерація	3417,5	6,2%
5	Австрія	3356,3	6,1%
6	Велика Британія	2493,9	4,5%
7	Віргінські Острови	1888,2	3,4%
8	Франція	1730,7	3,1%
9	Інші	13478,1	24,6%
	Усього	54649,3	100%

Для наглядного порівняння зазначені у таблицях 3 та 4 дані розглянемо у вигляді наступної діаграми, що дозволить провести порівняльний аналіз змін географічної структури ПІІ у 2019 та 2012 роках:

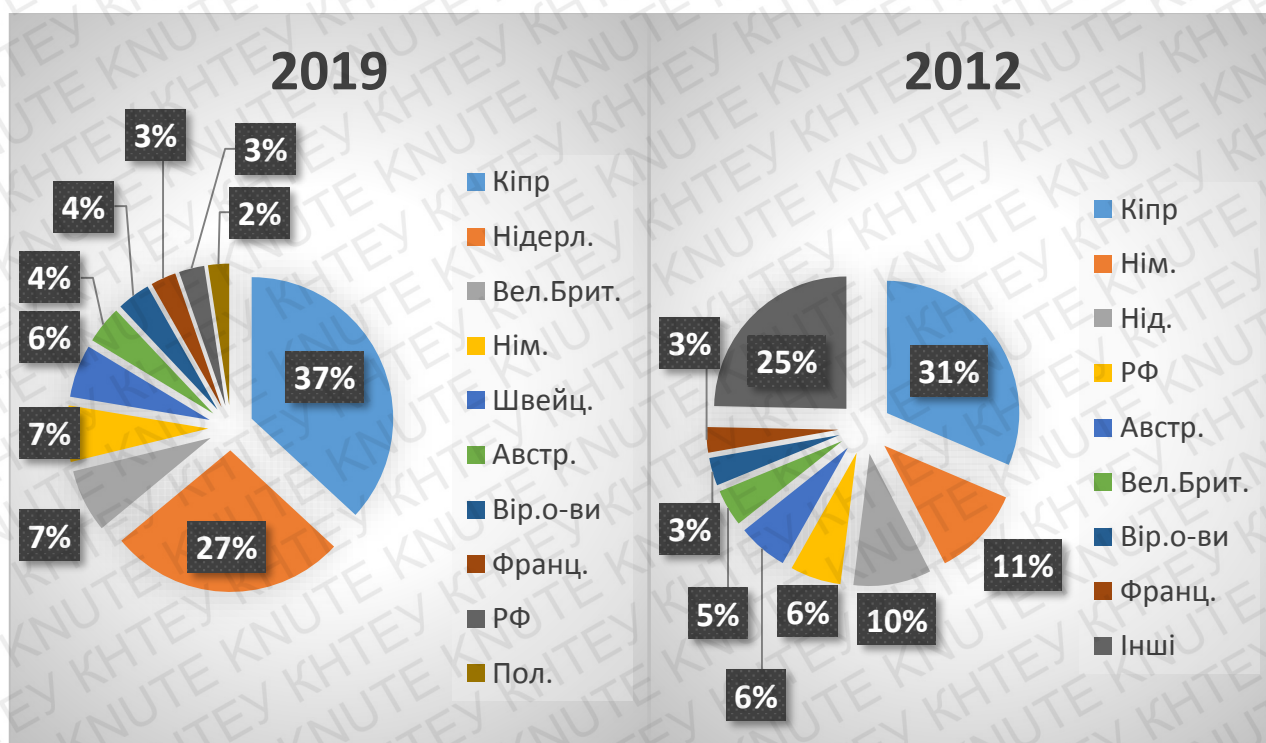

Рис.1 і 2. Зміни у географічній структурі ІІІ в Україні [14].

Наведені дані дозволяють зробити висновок про те, що існуюча географічна структура іноземних інвесторів в Україні не є оптимальною та не відповідає структурі інвесторів, що розміщують свої капітали у переважній більшості розвинених країн. Для української економіки важливі інвестиції саме з країн, які є технологічними лідерами та спеціалізуються на виробництві товарів з високою часткою доданої вартості, а саме зі «старих» країн-членів Європейського Союзу (Франції, Італії, Німеччини), а також США та Японії.

Транснаціональний капітал доволі часто діє всупереч національній безпеці країн і може руйнувати державність, впливаючи негативно на політичну й економічну ситуацію. Перехід контролю стратегічно важливих сфер є небезпечним для національної економіки України. Адже цілі ТНК і країни – реципієнта можуть не співпадати. Діяльність ТНК зумовлює інтеграцію, інтернаціоналізацію лише в рамках і кордонах, визначених отриманням компанією максимального прибутку.

В результаті аналізу діяльності ТНК в Україні, визначено найбільш привабливі для інвестування галузі економіки. Їх питома вага представлена у таблиці 5 та рисунку 3.

Таблиця 5

Надходження ПІІ в Україну за видами економічної діяльності [14]

Вид економічної діяльності	Млн.дол.США	У % до заг. підсумку
Фінансова та страхова діяльність	682,2	40,9
Промисловість	301,6	18,1
Науково-технічна та професійна діяльність	151,7	9,1
Оптова та роздрібна торгівля	139,7	8,4
Операції з нерухомим майном	139,4	8,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	87,4	5,2
Сільське, лісове та рибне господарство	66,3	4,0
Інше	100	6
Усього	1 668,3	100

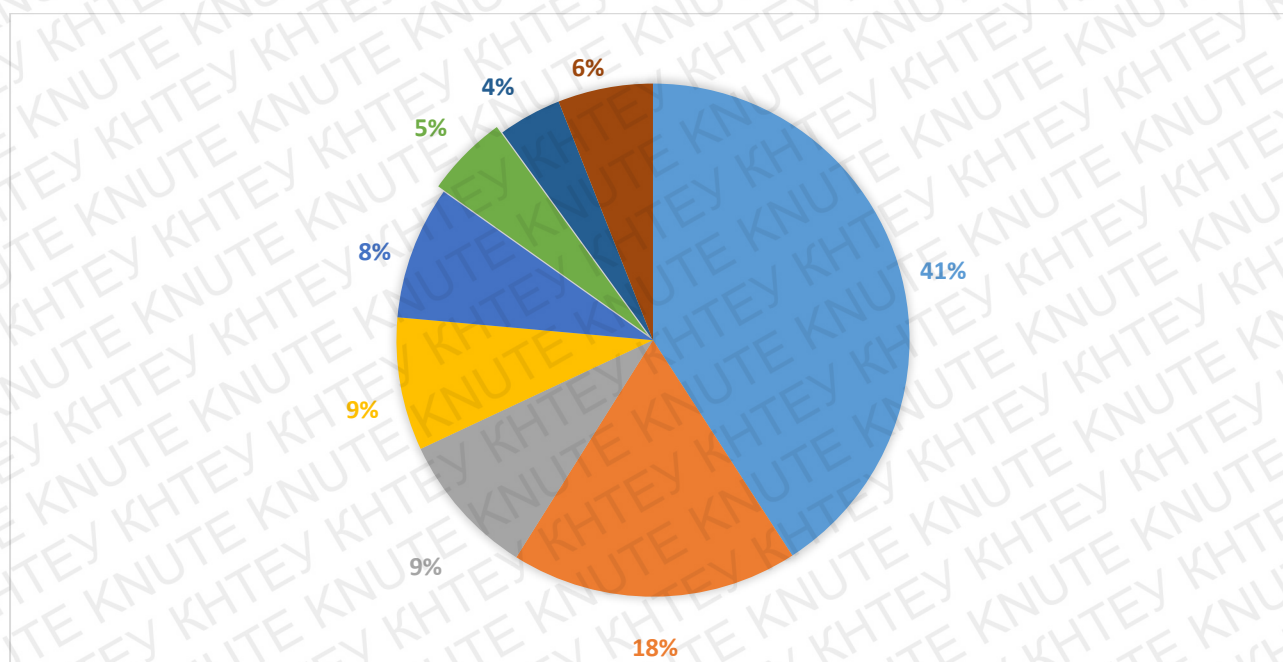

Рис. 3 Надходження ПІІ в Україну за видами економічної діяльності [14].

Не дивлячись на те, що інвестиції залучаються у високоприбуткові галузі економіки, вони не зміцнюють конкурентні позиції країни на світових ринках. Надмірні ПІІ у фінансовий сектор наповнюють фінансову систему обіговими коштами, які сприяють стабільній ліквідності фінансової системи країни, але

створюють підстави для екстенсивного розвитку національної економіки. Така структура ПП не дає Україні повністю інтегруватися у глобальні ланцюги доданої вартості та є однією з причин низького відсотка експорту високотехнологічної продукції України серед країн світу — 7,2% промислового експорту країни. Невідповідність ПП потребам модернізації економіки, розвитку експорту високотехнологічної продукції призводить до закріплення сировинної спеціалізації української економіки на світовому ринку. Пріоритетними галузями для ПП мають стати високотехнологічні та наукоємні галузі та їх розвиток. Це сприятиме розширенню експортного потенціалу та посилить конкурентоспроможність українських товарів на світових ринках.

Аналіз діяльності ТНК в Україні дає можливість виявити ряд позитивних та негативних чинників, що впливають на економіку країни. До позитивних чинників можна віднести:

1) Покращення виробничої бази України. Виробництво іноземними компаніями на території країни товарів та послуг призводить до побудови нових підприємств, модернізації або розширення існуючих.

2) Впровадження досягнень науково-технічного прогресу в країні. Імпорт технологій в країну дозволяє покращити якість продукції, підвищити її рівень конкурентоздатності на світових ринках і, як наслідок, сприяє зростанню експорту. Поява товарів та послуг з прогресивними характеристиками спонукає вітчизняних товаровиробників підлаштовуватись під кон'юнктуру ринку. За певних обставин інноваційні технології дозволяють покращити умови праці робітників та екологічну ситуацію в країні.

3) Сприяння реструктуризації економіки. Діяльність ТНК знаходиться у тісному взаємозв'язку з кон'юнктурою світової економіки, яка визначає попит і пропозицію на товари та послуги. Функціонування міжнародних компаній на території України призвело до зміни у структурі видів економічної діяльності. В першу чергу значного розвитку набули сектори економіки, які пов'язані з харчовою та тютюновою промисловістю, торгівлею, фінансами, енергетикою

та телекомунікаціями, тобто з галузями зі швидким оборотом капіталу й забезпеченими ринками збуту.

4) Посилення процесів інтернаціоналізації і глобалізації. Функціонування транснаціональних корпорацій в Україні призводить до активізації залучення вітчизняної економіки у світові процеси та вихід на нові ринки товарів та послуг [15].

Отже, пріоритетною задачею для України має стати покращення інвестиційного клімату. За допомогою політичних, економічних, правових інструментів необхідно вирішити нагальні внутрішні проблеми і визначити вектор направлення співробітництва і розвитку діяльності транснаціональних корпорацій, що покращить подальший об'єм інвестицій а також капіталовкладень в економіку держави.

Недоліки діяльності транснаціональних корпорацій в Україні тісно пов'язані з наявними переваги для країни. До основних недоліків можна віднести:

1) У багатьох випадках транснаціональні корпорації використовують українську економіку як сировинну базу, передаючи українським партнерам не відповідні їхньому рівню розвитку технології з жорсткими обмеженнями на продаж.

2) Ведення бізнесу у видах економічної діяльності, які вигідні міжнародним компаніям, а не економіці України. Поряд з активною діяльністю ТНК у галузях зі швидким оборотом капіталу й забезпеченими ринками збуту спостерігається недостатній рівень інвестицій у інші, дуже важливі для української економіки, види економічної діяльності.

3) ТНК демонструють свою соціальну відповідальність в Україні, проте на практиці дуже часто порушуються певні права національної робочої сили, використовуються недоліки українського законодавства у сфері охорони навколишнього середовища і ін.

4) Міжнародні компанії уникають сплати податків шляхом внутрішнього переливу капіталу в країни з нижчим рівнем оподаткування. У 2012 р.

Державна податкова служба Україні порушила питання щодо вирішення проблем з ухиленням податків національними та міжнародними компаніями через механізми трансферного ціноутворення.

5) Спроможність ТНК впливати на ціноутворення в країні, що призводить до поглинання або банкрутства вітчизняних виробників, а також робить залежною українську економіку від діяльності міжнародних компаній [16].

Негативний вплив функціонування ТНК на економіку України може бути таким суттєвим, що перекриває ймовірні позитивні ефекти:

– ТНК не зацікавлені в державній політиці протекціонізму, їх діяльність веде до загострення конкуренції і банкрутства національних компаній, їх поглинання транснаціональними компаніями, що призводить до зростання безробіття;

– ТНК здатні встановлювати монопольну владу на національних ринках та монопольно високі ціни і диктувати інші умови, які зачіпають інтереси вітчизняних виробників, що веде до поступового витіснення їх з національного ринку;

– ТНК отримують доступ до сировинної бази країни і дуже часто їх діяльність характеризується хижацькою експлуатацією природних ресурсів, що порушує екологічні стандарти і загострює екологічну кризу в Україні;

Будь-яка країна, яка має за мету стабільне підвищення своєї конкурентоспроможності у передових сферах виробництва товарів і послуг, на які припадає переважна частина світового доходу, має утворювати й розвивати власні транснаціональні структури. Це вимагає чіткої та послідовної політики щодо їх формування, у тому числі й стосовно експорту національного капіталу за кордон. При цьому уряд не повинен декретувати «зверху» формування вітчизняних ТНК, а повинен створювати економічні та юридичні умови для еволюційного визрівання цих структур у рамках конкурентної ринкової економіки [17].

До найбільших транснаціональних компаній в Україні відносять «УкрАВТО», «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД), «ROSHEN», «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ), «Граніт», «Шаркон», «Кераміст» та інші [18].

«УкрАВТО» - автомобільна транснаціональна компанія. — приватна транснаціональна компанія, найбільший виробник автомобілів, дистрибутор і постачальник сервісних послуг в Україні. УкрАВТО — єдиний в Україні виробник автомобілів, що володіє технологією повномасштабного виробництва [19].

До складу корпорації "УкрАВТО" входять:

- заводи по виробництву автомобілів - два в Україні і два в Польщі (в т. український ЗАЗ і польський FSO);
- заводи по виробництву комплектуючих - 10 в Україні і 12 в Польщі;
- автосалони і пункти продажів - 400 в Україні і 76 в Польщі;
- сервісні центри - 222 в Україні і 192 в Польщі.

Індустріальна спілка Донбасу (індустріальний союз Донбасу) – одна з найбільших корпорацій України, інтегрована холдингова компанія, яка володіє або керує пакетами акцій понад 40 промислових підприємств в Україні. Була заснована у 1995 році. До її складу входять 5 найбільших металургійних активів та 10 менших комбінатів та заводів в Україні, Угорщині та Польщі. Міжнародна команда «Індустріального Союзу Донбасу» нараховує близько 40 тис. працівників. Металургійна група корпорації входить в число 30 найбільших металургійних компаній у світі по версії Міжнародного Інституту Чавуну та Сталі (Світова асоціація виробників сталі).

Компанія «Рошен» - один з найбільших виробників кондитерських виробів в Україні та Східній Європі, має виробничі потужності у 3 країнах, а продукція представлена більше ніж в 11 країнах світу. Загальний обсяг виробництва становить 450 тис. тонн щороку, виторг — 800 млн. доларів. Входить у топ 30 найбільших корпорацій по виробництву солодошів у світі за версією Candy Industry Top 100 – 27 місце в світі [20], щорічне виробництво складає 450 тис. тон продукції, що відповідає світовим стандартам якості ISO 22000:2005, ISO

9001:2000. Однією з особливостей корпорації є наявність власного логістичного центру класу «А», що забезпечений системою управління товарними потоками Warehouse Management System, яка дозволяє максимально оптимізувати процес поставки продукції та створити необхідні найбільш якісні умови зберігання.

«Систем Кепітал Менеджмент» - це міжнародний бренд, представлений в 7 країнах Європи і Північної Америки. Компанії і підприємства, що відносяться до SCM, працюють в гірничо-металургійній, енергетичній, банківській, телекомунікаційній, мас-медійній, транспортній, сільськогосподарській, страховій і інших сферах [21]. Включає більше 100 підприємств в сфері металургії, енергетики, фінансів, телекомунікації, медіа та інших секторів економіки. Географічний діапазон компанії включає Україну, Росію, США, Італію, Великобританію, Швейцарію та Болгарію. В корпорації працює близько 154 300 тис. осіб, а активи компанії на 2012 рік склали близько 28,5 млрд. дол. США.

Вищевказані компанії є найбільшими ТНК в Україні, але існують ще десятки великих та середніх компаній, що працюють на міжнародному ринку і базуються в Україні. Не дивлячись на те, що всі перелічені компанії відрізняються між собою особливістю функціонування, можна виділити одну спільну рису - монополізація окремих галузей та сфер діяльності. Тобто, найбільші компанії, що мають статус ТНК, є потужними гігантами кожен у своїх галузях. Саме цей фактор виступає основним негативним чинником тенденції розвитку ТНК в Україні. Вчені виділяють такі етапи транснаціоналізації української економіки (табл.6)

Таблиця 6

Етапи транснаціоналізації української економіки [12, 159]

Етапи	Характерні ознаки
1-й етап (1991-1993)	- Зростання кількості приватних підприємств із залученням капіталу нерезидентів України
2-й етап (1993-1997)	- Відкриття зарубіжних представництв філій, СП, дочірніх компаній ТНК. - Прийняття Декрету КМ «Про режим іноземного інвестування»
3-й етап (1997-2005)	- Скасування пільг для іноземних інвесторів. - Відміна Декрету КМ «Про режим іноземного інвестування»

	<ul style="list-style-type: none"> - Скорочення транснаціональної активності. - Надання монопольних привілеїв окремим ТНК (АвтоЗАЗ – Daewoo)
4-й етап (2005-2008)	<ul style="list-style-type: none"> - Швидке зростання обсягів ПП. - Скуповування потужних вітчизняних активів (ВАТ «Криворіжсталь», АППБ «Аваль»)
5-й етап (2009-теперішній час)	<ul style="list-style-type: none"> - Демотивація ТНК унаслідок загострення політичної кризи в Україні. - Зниження обсягів діяльності ТНК та вихід окремих із них з ринку
6-й етап (перспектива на 5-10 років)	<p>Оптимістичний прогноз:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Перехід від стихійного формування до впорядкованої, регульованої результативності транснаціоналізації. - Формування критичної маси ТНК на основі селективного підходу <p>Зростання економіки</p>
	<p>Песимістичний прогноз:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Тотальна експансія ТНК. - Втрата національних пріоритетів. <p>Загроза економічній безпеці держави</p>

На даний момент Україна знаходиться на 5-му етапі транснаціоналізації української економіки. Це зумовлено, як уже було вказано, кризовими явищами, нестабільною політичною ситуацією та недовірою до судової системи України. На сьогодні українська економіка є значною мірою сировинною та низько технологічною, що не дозволяє стати Україні повноправним партнером більш розвинених країн.

2.2 Аналіз впливу ТНК на конкурентне середовище України на прикладі ринку безалкогольних напоїв

Діяльність ТНК на національному ринку може призвести до монополізації. Це особливо актуально для українського ринку, оскільки вітчизняна продукція не є достатньо конкурентоспроможною на міжнародному ринку і велика міжнародна корпорація може легко її витіснити. Крім того, в Україні існує тенденція до захоплення ринкової влади на найбільш швидкозростаючих та прибуткових ринках країни, що призводить до їх олігополізації. Наприклад, ринок безалкогольних напоїв (БАН) в Україні контролюється трьома потужними іноземними ТНК – Кока-Кола, Пепсіко і IDS.

Згідно з Державним класифікатором продукції та послуг Держкомстату України, до безалкогольних напоїв (напоїв із концентрацією спирту не більше 0,5 %) відносяться [22]:

- мінеральні води (підсолоджені або ароматизовані);
- прохолоджувальні напої (лимонад, оранжад та ін.), виготовлені з використанням питної води, підсолодженої або не підсолодженої, ароматизовані фруктовим соками або есенцією, до яких додані барвники;
- напої безалкогольні спеціального призначення (дієтичні, діабетичні, тонізуючі, для спортсменів тощо);
- квас;
- напої, приготовлені на основі молока і какао, чаю та інші напої готові до вживання.

Нижче наведено інформацію про ТНК, які функціонують на українському ринку безалкогольних напоїв (табл.7)

Таблиця 7

Транснаціональні корпорації, що функціонують на українському ринку безалкогольних напоїв

Назва українського підрозділу	Рік входу в економіку України	Виробничі потужності	Торгівельні марки
ПАТ «Карлсберг Україна»	1996	Підприємства в м. Запоріжжя, м.Київ, та м. Львів	"Квас Тарас"
Система Компаній Кока-Кола в Україні («Кока-Кола Беверіджиз Україна», «Квас Беверіджиз», «Кока-Кола Україна»)	1995	Підприємства в м.Львів, с. Велика Димерка (Київ.обл.), у м. Запоріжжя	Coca-Cola, Coca-Cola Light, Fanta, Sprite, Shweppes, Rich, Rich Kids, Nestea, Burn, Gladiator, «BonAqua», «Добрий»
Система компаній PepsiCo в Україні (PepsiCo, «Сандора»)	1992	Підприємства у с. Миколаївське, с.Мешково-Погорелово	«Сандора», «Садочок», «Сандорик», «Ессентуки», «Аква минерале», Pepsi, 7UP, Mirinda, Lipton Ice Tea
IDS Group (Україна)	1996	Підприємства у: м. Миргород, м. Моршин, м. Трускавець	«Моршинська», «Боржомі», «Миргородська», «Миргородська Лагідна»,

			«Трускавецька», «Сорочинська»
--	--	--	----------------------------------

**Складено автором за джерелом [23].*

На основі даних таблиці 8 можна проаналізувати інформацію про найбільших національних виробників на ринку безалкогольних напоїв (табл.8):

Таблиця 8

Найбільші національні виробники на ринку безалкогольних напоїв

Назва підрозділу	Рік заснування	Виробничі потужності	Торгівельні марки
ТОВ «Аквапласт»	2000	м. Дніпро	«Ранкова роса», «Фрутс», «inStyle»
ПАТ «Оболонь»	1993	М. Київ	«Живчик», «Лимонад», «Ситро», «Тархун», «Байкал», «Оболонь», «Кола Нова», «Унік», «Квас Старокиївський», «Оболонська», «Прозора», «Аквабаланс», «Охтирська», «Збручанська 77», «Кремінка»
ПАТ «Ерлан»	1997	М. Київ, м. Дніпро	«Біола», «Знаменівська», «Каліпсо», «Два Океана», <u>Байкал</u> , Ситро, <u>Тархун</u> , Дюшес, Лимон прозорий, Лимонад, Мультифрукт, Яблуко-Виноград, Ананас, Апельсин, Лимонад, Чамбо, Соки Біола, Холодний Чай
СП "Вітмарк-Україна" ТОВ	1994	М. Одеса, с. <u>Рахни-Лісові</u> , с. Степанівка	<u>Jaffa</u> , <u>Наш Сік</u> , <u>Соковита</u> , <u>Natura</u> , <u>Прямо Сік</u> , <u>Aquarte</u>

**Складено автором за джерелом [23].*

Проаналізуємо структуру ринку безалкогольних напоїв, та порівняємо зміни які відбулись з 2013 по 2018 роки (рис. 4 і 5)

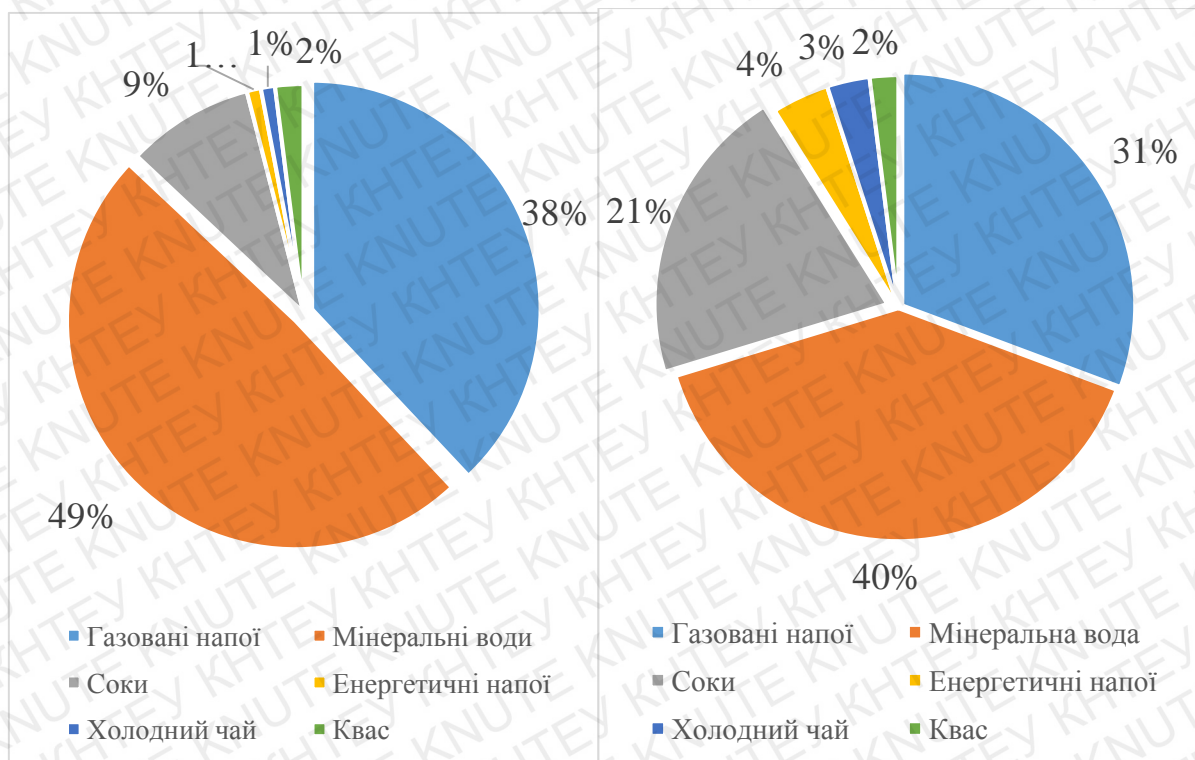

Рис. 4 і 5. Структура ринку безалкогольних напоїв України за 2013 і 2018 роки у % [14].

Виходячи з вищевказаних даних, можна зробити наступні висновки.

- 1) Хоч попит на мінеральні води з роками впав, вони залишились безперечним лідером на ринку.
- 2) Сегмент газованих напоїв також впевнено тримає лідируючі позиції, але за 5 років втратив 7% ринку. На мою думку, це пов'язано із пропагандою здорового способу життя. Саме по цій причині сегмент «Соки» розрісся на 12%.
- 3) Квас, холодні чаї та енергетичні напої сприймаються як альтернатива і тому користуються популярністю у незначних кількостях.

В категорії «Вода» лідером є компанія IDS Group. IDS Borjomi Ukraine - українська група компаній, частина міжнародної групи одного з найбільших гравців на ринку мінеральних вод СНД і Прибалтики, лідера в категорії природних бутильованих вод. Разом із «IDS Borjomi Georgia» (Грузія), «IDS Borjomi Russia» (Росія), «IDS Borjomi Europe» (Литва) входить до холдингу «IDS Borjomi International» [23].

Найбільшим виробником солодких газованих напоїв є компанія «КокаКола Беверіджиз Україна», яка займає близько 30% ринку солодких газованих напоїв. В даному сегменті відбувається гостра конкурентна боротьба між компаніями «Кока-Кола Беверіджиз Україна» та «PepsiCo».

Найбільшим національним представником в сегменті газованих напоїв є ПАТ «Оболонь» - провідний національний виробник пива, безалкогольних та слабоалкогольних напоїв, мінеральної води. Продукція компанії експортується у 33 країни світу [25].

Не менш важливим гравцем на ринку є також ПАТ «Ерлан» - український виробник соків та нектарів, солодких газованих напоїв, мінеральної води, холодного чаю та енергетиків. До групи компаній входять два виробничі майданчики: у Дніпрі та Києві, сукупна проектна потужність яких понад 1 млрд пляшок на рік. Продукція компанії представлена в Україні, а також у країнах Європейського Союзу, США, Ізраїлі, Лівії, Білорусі, Грузії, Казахстані, Молдові, Таджикистані [27].

Отже, можна зробити висновок, що ринок безалкогольних напоїв характеризується гострою конкуренцією, а найбільшу частку ринку займають міжнародні корпорації, такі як The Coca-Cola Company, PepsiCo Inc. та IDS. У сукупності вони займають майже 70% всього ринку безалкогольних напоїв України (рис.6).

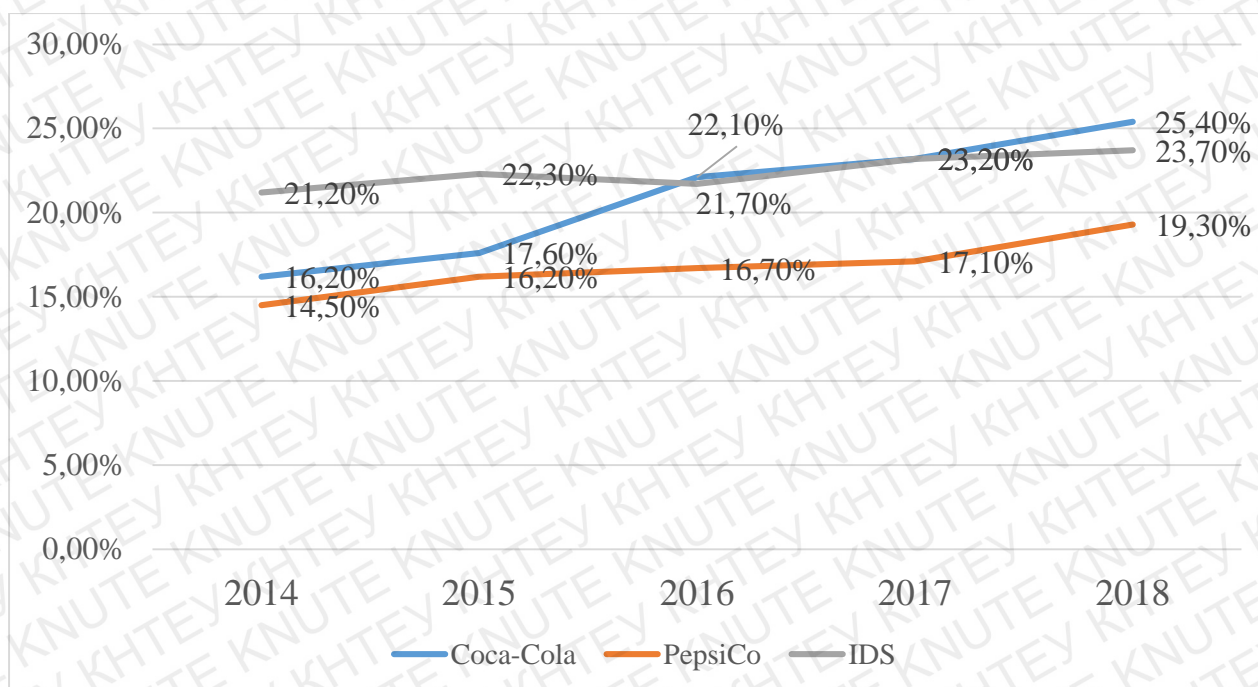

Рис.6. Частка найбільших виробників на ринку безалкогольних напоїв в Україні [26].

З рис. 6 видно, що компанії Coca-Cola, PepsiCo та IDS Group не тільки займають більшу частину ринку БАН України, але й з кожним роком компанії збільшують цей показник.

Компанія "Coca-Cola" вийшла на український ринок у 1995 році і була практично однією з перших компаній після оголошення незалежності та відкриття кордонів для імпорту продукції. Відкриття повноцінного представництва відбулося у 1996 році, коли був постросний та введений в експлуатацію завод компанії "Coca-Cola". Це було зумовлено великими обсягами продажу продукту та відсутністю гострої конкуренції на ринку. По факту, на ринку був лише один сильний конкурент – корпорація «PepsiCo». Така ситуація спостерігалась майже у кожній країні світу. Тому, знаючи методи боротьби лише з своїм одвічним конкурентом, компанія "Coca-Cola" відразу завоювала 60% ринку безалкогольних напоїв. Рішення про відкриття і введення в експлуатацію заводу в Україні було викликане не тільки високим рівнем попиту на продукцію. Процесу інвестування в українську економіку сприяло ще декілька факторів, визначальними з яких були низька вартість факторів

виробництва, урядові стимули та високий інфраструктурно-виробничий потенціал українських підприємств-партнерів. Низька вартість факторів виробництва дозволила компанії "Coca-Cola" за рахунок отриманих прибутків окупити вкладені інвестиційні ресурси в розмірі 100 млн. доларів всього за 3 роки. Згодом компанія суттєво втратила позиції на ринку. Це пояснюється неякісним дослідженням потенціалу українського ринку БАН та невірною обраною ціновою стратегією. Це дозволило вітчизняним виробникам («Ерлан», «Росинка» та «Оболонь») захопити значну частку ринку. Та це не змістило компанію з місця лідера. Навпаки, з роками вона нарощувала частку ринку, витісняючи національних виробників. З ринку пропали такі компанії як: «Росинка», «СЕСА», «Віккі-Плюс». На даному етапі діяльності компанії "Coca-Cola" в Україні можна говорити про зменшення рівня отримуваних прибутків за рахунок високого рівня конкурентоспроможності, створеного українськими виробниками, а також високим рівнем нестабільності фінансових установ та організацій, що призвело до незапланованих втрат компанії в розмірі 2,3 млн. дол. Таким чином, керівництву компанії необхідно докласти максимум зусиль для підтримання стабільних обсягів продажу та прибутків у наступних періодах.

Офіційне представництво PepsiCo, Inc. (на той час Pepsi-Cola) в Україні було відкрито у 1992 році. На початок 2000-х років за роботу ботлера й дистрибуцію газованих напоїв відповідала компанія ТОВ «Пепсі-Кола Україна Лтд». У 2007 році PepsiCo, Inc. разом з PepsiAmericas придбали акції ТОВ «Сандора» – лідера сокового ринку України. Злиття надало компаніям більше можливостей для подальшого росту та зміцнення на українському ринку БАН, який на той час активно розвивався. PepsiAmericas посилила команду «Сандора» в операційному управлінні компанією, «Сандора» ж мала у своєму активі сім успішних брендів, два сучасних виробництва з перспективами зростання й розширення, потужну дистрибуторську базу, багаторічний досвід та лідерство на ринку України.

У 1996-му створено компанію «Нова» (далі — «ІДС Аква сервіс») — дистрибутора Моршинського заводу мінеральних вод «Оскар». У 1996-2004

роках компанія займається прямою дистрибуцією мінеральної води «Моршинська». Моршинський завод мінеральних вод «Оскар» зареєстровано у тому ж 1996-му. У 2004 відбувається об'єднання Моршинського заводу мінеральних вод «Оскар», компанії «Нова», Миргородського заводу мінеральних вод. У результаті створено «IDS Group Ukraine» — найбільшу в Україні групу з потужною виробничою базою та власною дистрибуційною мережею. До «IDS Group Ukraine» приєднується Трускавецький завод мінеральних вод. Група стає лідером на вітчизняному ринку з виробництва й дистрибуції мінеральних та столових вод. За період своєї діяльності в Україні «IDS Borjomi International» здійснила серйозні інвестування у розвиток ринку мінеральних вод. Це — побудова заводу «Оскар», консолідація виробників трускавецьких вод. Таким чином, на українському ринку бутильованих вод з'явився потужний гравець з ринковою часткою близько 30%. Компанія забезпечує дистрибуцію продукції, що виготовлена в Україні, імпорт та дистрибуцію товарів [25].

Таблиця 9

Ступінь концентрації на ринку БАН України протягом 2014–2018 років*

Рік	Коефіцієнт концентрації (CRn)
2014	CR1 = 21,2%
	CR3 = 51,9%
	CR5 = 64,4%
2015	CR1= 22,3%
	CR3 = 56,1%
	CR5 = 68,2%
2016	CR1= 22,1%
	CR3 = 60,5%
	CR5 = 71,8%
2017	CR1= 23,2%
	CR3 = 63,5%
	CR5 =76,5 %
2018	CR1= 25,4%
	CR3 = 68,4%
	CR5 =82,6 %

*розраховано автором за джерелом [14].

Отже, прослідкувавши за показниками в динаміці можна зробити висновок, що ринок прямував до колективної монополії, не дивлячись на гостру

конкуренцію з боку національних виробників. За п'ять років ступінь концентрації трьох найбільших виробників на ринку виросла на 16,5%. Це свідчить про високу ступінь концентрації ринкової влади у даних компаній.

Не дивлячись на весь позитивний вплив ТНК у вигляді: виведення технології виробництва на новий рівень, збільшення різноманіття та якості товарів на ринку, побудови та модернізації підприємств, надання робочих місць та інвестування у перспективну галузь, вони несуть загрозу для конкурентного середовища на ринку БАН. Прикладом можуть слугувати наступні факти:

1) Придбання PepsiCo, Inc. разом з PepsiAmericas акції ТОВ «Сандора» – лідера сокового ринку України.

2) придбання іноземним підприємством «Кока-Кола Беверіджиз Україна Лімітед» активів у вигляді цілісного майнового комплексу, які забезпечують виробництво електричної, теплової енергії, пари, гарячої та охолодженої води, вуглекислого газу та належать товариству з обмеженою відповідальністю «КОНТУРГЛОБАЛ СОЛУШНС УКРАЇНА».

3) Обидві компанії є лідерами на ринку, і саме вони встановлюють ціну, на яку всі інші компанії рівняються. Така маніпуляція цінами призводить до поглинання або банкрутства вітчизняних виробників.

4) Дані компанії зростаючи витіснили з ринку невеликих національних виробників.

Отже, у присутності ТНК на ринку БАН є як позитивні так і негативні сторони. Кока-Кола, ПепсіКо і IDS багато вклали у розвиток національного ринку безалкогольних напоїв, але їх монопольне становище несе загрозовий характер, тому уряду необхідно розробити ряд заходів для посилення позицій національних виробників на ринку.

2.3. Економіко-правові проблеми регулювання діяльності ТНК в Україні

Відмінною рисою ТНК є особливе правове становище. Так підприємства розміщені у декількох країнах, вони є автономні від держав. З іншого боку їхня діяльність має відповідати законам приймаючої країни. І головна проблема полягає у тому, що держава і ТНК мають різні цілі. Держава в публічних інтересах виконує такі функції, як збір податків, соціальний захист і захист трудових прав, охорона навколишнього середовища, антимонопольна діяльність. А транснаціональні корпорації у свою чергу ставлять за мету максимізувати власний прибуток будь-яким шляхом. Часто це включає в себе порушення ними норм трудового, податкового права, екологічних стандартів, політичний тиск на країну, витіснення та поглинання національних виробників та ін. В результаті це призводить до пригнічення державності країн, що в свою чергу провокує суперечності між ТНК, країнами їх базування та країнами, які приймають. Тому проблема ефективного економіко-правового регулювання і контролю за діяльністю ТНК носить міжнародний характер.

Транснаціональні корпорації є такими учасниками правовідносин, правосуб'єктність яких дебатуються з моменту їх виникнення. Домінантною є позиція, відповідно до якої ТНК не мають єдиної національної правосуб'єктності. Категорія «міжнародна правосуб'єктність» стосовно ТНК обговорюється з урахуванням поділу суб'єктів міжнародного права на первинні й похідні. Вважаємо, що аналіз питання про наявність у ТНК міжнародної правосуб'єктності можливий лише з урахуванням співвідношення: ТНК – похідні суб'єкти міжнародного права. Зважаючи на різне обґрунтування, у науковій літературі дискутується питання про обмежену (часткову), функціональну та відносну міжнародну правосуб'єктність ТНК. Обмежена міжнародна правосуб'єктність ТНК іноді трактується як міжнародна «регіональна» правосуб'єктність. Слід констатувати відсутність юридичного підґрунтя для такого трактування. Міжнародна правосуб'єктність як правова категорія передбачає наявність відповідних правових норм. У зв'язку з цим

можна констатувати відсутність норм, які б наділяли ТНК міжнародною правосуб'єктністю. Отже, сьогодні ТНК зовсім не володіють міжнародною правосуб'єктністю. Передумовою виникнення у ТНК міжнародної правосуб'єктності принаймні у певних межах є, зокрема, їх звернення до міжнародних органів про дотримання певних норм. Проте єдиною умовою появи у таких корпорацій міжнародної правосуб'єктності може бути наявність норм міжнародного договору чи таких, що містяться в інших джерелах міжнародного права, які зазначатимуть наявність такої правосуб'єктності [28].

Контроль над всією транснаціональною компанією існує лише на міждержавному рівні, він не може бути жорстким і загалом носить рекомендаційний характер. В той час як країни-реципієнти (до яких часто можна віднести Україну) мають можливість регулювати лише частину ТНК або її материнську компанію, або її філії чи представництва. Тому в разі несприятливого для ТНК клімату всередині якоїсь країни вона завжди має можливість маневрувати своєю діяльністю за рахунок переливу капіталу та прибутків між країнами, що досить часто робить обмеженим та неефективним процес державного регулювання підприємств такого масштабу.

Засади взаємодії ТНК і держави визначені у Хартії економічних прав і обов'язків держави від 12 грудня 1974 року, де зазначено, що кожна держава має право «регулювати і контролювати діяльність ТНК у межах дії своєї національної юрисдикції і вживати заходів для того, щоб така діяльність не суперечила її законам, нормам і постановам і відповідала її економічній і соціальній політиці. ТНК не повинні втручатися у внутрішні справи приймаючої держави» [29].

15 квітня 1994 року Міждержавний економічний комітет країн СНД розробив і запропонував «Конвенцію про транснаціональні корпорації», яку 6 березня 1998 р. підписали глави урядів семи держав СНД, у тому числі - України. За результатами здійснення внутрішньодержавних процедур Конвенція про транснаціональні корпорації набула чинності лише для п'яти держав: Білорусі, Таджикистану, України, Вірменії, Киргизстану [30].

Вказана Конвенція є єдиним нормативним документом, що регулює діяльність транснаціональних корпорацій на території України і інших країн СНД, що ратифікували Конвенцію. У цьому документі закріплені загальні стани, що стосуються створення і діяльності транснаціональних корпорацій у країнах-учасницях Конвенції: визначено поняття «Транснаціональна корпорація», встановлено загальні основи співпраці країн-учасниць із формування і функціонування транснаціональних корпорацій [31].

Станом на сьогоднішній день, важливу роль у регулюванні діяльності ТНК відіграють двосторонні інвестиційні угоди, що укладаються між зацікавленими державами. Прикладом є Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною від 14 червня 1994 р. [32]. Дана угода містить положення, присвячені гарантіям діяльності підрозділів національних компаній на території договірних Сторін.

В даний момент інвестиційна діяльність в Україні регулюється Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики, виходячи з цілей та показників економічного і соціального розвитку України, державних та регіональних програм розвитку економіки [33].

Побудова взаємовідносин приймаючої держави (що актуально і для України зокрема) з ТНК, повинна ґрунтуватися на декількох важливих моментах:

- розробляючи регулятивні документи відносно ТНК, необхідно виходити, насамперед, з національних інтересів країни і, враховуючи можливі наслідки, щодо національної безпеки країни;
- участь ТНК у розробці спільної взаємовигідної економічної політики є більш ефективним засобом налагодження відносин країни з ТНК порівняно з протекціоністською політикою;

– можливості ТНК щодо залучення іноземного капіталу дозволяють зменшити безробіття у приймаючій країні, позитивно впливати на переміщення великих виробничих ресурсів;

– необхідно виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК у приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій у пріоритетні для національної економіки галузі, і обмежуючи – в стратегічно важливі для економічної безпеки країни;

– всі відносини з іноземними інвесторами ТНК повинні бути чітко визначені в міжнародних угодах та нормативно-правових актах приймаючої країни [34].

Спираючись на викладений матеріал, можна зробити висновок, що нормативно-правова база щодо діяльності транснаціональних корпорацій на території України є досить слабкою та має багато вразливих місць, чим ТНК можуть скористатись на свою користь. Враховуючи це, нормативно-правове регулювання діяльності ТНК необхідно вдосконалювати в таких напрямках:

- Надати конкретні економічні показники, за якими компанію можна віднести до ТНК.
- Сформувати державну програму по наданню пільг ТНК, які інвестують та діють у пріоритетних з точки зору національних інтересів галузях і секторах економіки;
- обмежити доступ до стратегічно важливих галузей на законодавчому рівні.
- сформувати державну програму створення та підтримки національних ТНК.

Висновок до розділу II:

- 1) Вплив ТНК на економічний розвиток України є неоднозначним. Україна в умовах прогресуючої глобалізації світової економіки виступає переважно як країна, що приймає транснаціональні корпорації і випробовує на собі усі переваги і недоліки їх діяльності. Інтереси ТНК часто суперечать національним інтересам держави, не кажучи вже про інтереси малого і

середнього бізнесу. Часто, негативні наслідки їх діяльності перекривають позитивні ефекти. Але, Україна потребує інвестиційних ресурсів, тому необхідно покращити інвестиційний клімат в країні. Уряд має оцінити негативні впливи і регулювати рівень присутності ТНК в Україні. Це дасть можливість залучити в Україну високотехнологічні ТНК з довгостроковими інвестиціями.

- 2) На ринку БАН утворилась колективна монополія, яка складається виключно із ТНК.
- 3) Нормативно-правова база, яка регулює діяльність ТНК на території України є слабкою і потребує подальшого вдосконалення. У вітчизняному законодавстві немає закону, який би регулював саме діяльність ТНК на території України в повній мірі. В існуючих законодавчих актах немає понять «транснаціональна корпорація», «Філія ТНК», «ПІІ ТНК», тому регуляція відбувається неякісно та опосередковано.

РОЗДІЛ III

ПЕРСПЕКТИВИ ЗБАЛАНСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УКРАЇНІ

Україна зазвичай виступає у ролі приймаючої держави. Звідси випливає необхідність розглянути питання захисту та просування національних інтересів під тиском транснаціональних корпорацій. З одного боку необхідно залучати ПІІ, а отже і ТНК в країну, з іншого захищати державні інтереси. Тому, станом на сьогоднішній день питання балансу взаємодії ТНК і держави стоїть дуже гостро.

Побудова взаємовідношень приймаючої держави з ТНК повинна ґрунтуватись на декількох важливих моментах:

- 1) діяльність ТНК владою приймаючої країни необхідно обов'язково розцінювати з позиції наслідків як позитивних, так і негативних;
- 2) розробляючи регулятивні документи відносно ТНК необхідно виходити насамперед з національних інтересів країни, враховуючи можливі наслідки щодо національної безпеки країни;
- 3) участь ТНК в розробці спільної взаємовигідної економічної політики є більш ефективним засобом налагодження відносин країни з ТНК, ніж протекціоністська політика;
- 4) можливості ТНК щодо залучення іноземного капіталу дозволяють зменшити безробіття у приймаючій країні, позитивно впливати на переміщення великих виробничих ресурсів;
- 5) необхідно виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК в приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій в пріоритетні для національної економіки галузі, і обмежуючи - в стратегічно важливі для економічної безпеки країни галузі;

б) всі відносини з іноземними інвесторами, ТНК повинні бути чітко прописані в міжнародних угодах та нормативно-правових актах приймаючої країни: ТНК перш за все виходить з власної вигоди, а вже потім пристосовується до вимог держави;

7) намагаться нівелювати використання ТНК в якості форми переказу капіталів трансфертних цін [35].

Для збалансування негативного впливу інвестицій ТНК на економічні процеси в Україні необхідно створити систему державного регулювання іноземних інвестицій. Метою всіх регулюючих заходів прямих інвестицій ТНК є, з одного боку, створення зацікавленості ТНК у створенні структурних ланок в Україні за умови поліпшення галузевої структури економіки, а з другого – недопущення дискримінації національних товаровиробників та порушення рівноваги фондового ринку.

Співпраця з ТНК носить двоякий характер, тому держава має використовувати ці параметри для стимуляції присутності зарубіжних ТНК з одного боку, а з іншого, способом обмеження їх небажаної діяльності на території держави (табл. 10).

Таблиця 10

Основні параметри, які враховуються державою при встановленні партнерства з ТНК [36, 80]

№	Параметри	Питання, які розглядаються при встановленні партнерства уряду і зарубіжного бізнесу
1.	Забезпечення зайнятості населення	Рівень безробіття в країні; кількість нових робочих місць та соціальні гарантії для працівників.
2.	Національна безпека	Пріоритетні галузі економіки; галузі економіки, в які направляються зарубіжні інвестиції; умови та інфраструктура для стимулювання національного бізнесу; ефективність антидемпінгових мір в національній економіці; вплив проектів міжнародного бізнесу на розвиток країни; сектори економіки в які інвестиції недопустимі.
3.	Захист прав споживачів	Якість товарів, які були вироблені для національного ринку; загальний рівень цін; рівень купівельної спроможності населення; рівень зарплат і купівельної спроможності.

4.	Зовнішньоекономічна політика	Форми зовнішньоекономічних зав'язків, які дозволені в країні; стан зовнішньої торгівлі країні; географія міжнародної торгівлі держави; методи внутрішньоекономічної політики, які використовуються в країні.
5.	Фіскальна політика	Діюча система оподаткування в державі та пільги для інвесторів; джерела поповнення бюджету; митні ставки.
6.	Природно-ресурсний потенціал	Наявні природні ресурси держави та їх види; тривалість використання та вичерпність природного потенціалу.
7.	Пріоритетні галузі розвитку	Галузі, які потребують інвестування; завдання соціально-економічного розвитку держави; дефіцитні галузі економіки; товари (сировина) необхідні для місцевих виробників.
8.	Вид діяльності	Спеціалізація корпорації, яка входить на ринок держави; досвід реалізації інвестиційних проектів в галузі, в яких вони здійснювалися; вплив випуску продукції зарубіжної ТНК на внутрішній товарообіг.
9.	Відповідальність економічних суб'єктів	Вплив різних проектів взаємодії на навколишнє середовище; екологічна безпека; соціальна безпека працівників; вплив проектів на життя місцевого населення.
10.	Політична стабільність	Конфліктні ситуації в державі; політична обстановка в сусідніх державах; форма державного устрою; відношення жителів держави до органів влади.
11.	Країни інвестори	Країни, з яких поступають інвестиції; існуючі торгово-економічні відносини з країнами інвесторами; історичні перешкоди для інвестування; культурні та релігійні цінності інвесторів.
12.	Інші порівняльні переваги	Порівняльні переваги однієї держави перед іншою.

Механізм взаємодії вітчизняної економіки та ТНК по суті є посередництвом держави та між транснаціональними компаніями та місцевими інвесторами на основі матеріально-речового державно-приватного партнерства.

На практиці він має працювати наступним чином:

- 1) На основі детального дослідження звітів державних органів і інститутів національного господарства уряд України ідентифікую інвестиційні потреби і розробляє умови та принципи взаємодії з іноземними інверторами.
- 2) Органи влади готують конкретні інвестиційні пропозиції і сповіщають торговельно-промислову палату про напрямки співпраці з

іноземними партнерами в конкретних видах діяльності вітчизняної економіки.

3) Транснаціональна корпорація, на основі отриманої інформації від різних органів, що взаємодіють в процесі зовнішньоекономічної діяльності країни, здійснює вибір об'єкта інвестування, а також визначає форми проникнення на український ринок.

4) Представники ТНК на основі схеми «доступ до ресурсів через інвестиції в інфраструктуру» звертаються в торгівельно-промислову палату для встановлення партнерських відносин з владою України.

5) Після переговорів в торгово-промисловій палаті між державою і ТНК, контрагенти встановлюють партнерство, отже беруть два основні зобов'язання:

- ТНК бере на себе зобов'язання надати певну суму для реалізації підписаного проекту.

- Держава, в свою чергу, укладає концесійні угоди з ТНК про надання доступу до своїх ресурсів.

6) На основі спільного партнерства 60% наданої суми вкладають в реалізацію національних стратегічних інфраструктурних проектів з метою скорочення інфраструктурного дефіциту в країні [36, 162].

Для повноцінного функціонування даного механізму необхідно створити спільний орган, який би координував та контролював дотримання норм реалізації проекту.

Виділимо напрямки подальшого розвитку діяльності ТНК в Україні:

1) удосконалення законодавчої бази, що регулює інвестиційну діяльність та процес створення й функціонування нових форм спеціальних економічних зон (СЕЗ) в Україні, які б відповідали всім міжнародним вимогам СОТ та ЄС;

2) використання в Україні досвіду ТНК на основі залучення до активної інвестиційної діяльності суб'єктів різноманітних форм власності та господарювання для розширення національного товаровиробництва і ринкової інфраструктури;

3) приведення у відповідність організації обліку та звітності ТНК і українських підприємств та використання методології економічного аналізу ТНК господарськими суб'єктами України;

4) втілення в життя європейського вибору України та визначення реалій відносин з країнами СНД та участь в ЄС;

5) реалізація економічних реформ та загальне оздоровлення економічного клімату в державі;

6) заміна акцентів у пріоритетах інвестування шляхом зменшення частки галузей металургійної, важкої та військової промисловості, що у великих розмірах споживають природні ресурси, погіршують екологічну ситуацію та збільшення частки наукомістких галузей, легкої і харчової промисловості, сільського господарства, сфери послуг;

7) створення потужних національних структур, які б мали можливість конкурувати з ТНК [34].

Висновок до розділу III:

Питання збалансування інтересів держави та транснаціональних корпорацій на даний час не є вирішеним. Це призводить до занепаду економіки, втрати інтересу та довіри іноземних інвесторів до країни. Щоб запобігти подальших негативних ефектів уряду необхідно прийняти заходи:

1) Створити окремий орган-посередник між інвесторами та державою;

2) Розробити механізм взаємодії ТНК і держави та закріпити його на законодавчому рівні.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведеного випускного кваліфікаційного дослідження транснаціональних компаній та їх впливу на конкурентне середовище України, можна зробити наступні висновки:

1) В ході дослідження було виявлено, що не дивлячись на зростаючу роль ТНК в світовій та національній економіці, термін «транснаціональна компанія» та характерні ознаки, за якими компанію можна віднести до ТНК є спірними. Із запропонованих визначень випливає, що основними характеристиками ТНК є: активна участь у міжнародному поділі праці, виробництві, світових господарських зв'язках та їх регулюванні; відособлений рух капіталу відносно процесів у національних кордонах; вагомий вплив на економічну і політичну ситуацію в середині країн та на міжнародній політичній арені. Проведений аналіз історичної еволюції концепцій розвитку ТНК дозволяє виділити основні чинники їх формування: одержання доступу до дешевої робочої сили, дотримання екологічних стандартів; використання з вигодою для себе змін, що проходять у світових торгівельних відносинах; наближення до іноземних ринків місткість яких постійно зростає; запобігання захоплення конкурентами іноземних ринків та джерел сировини; обхід національного антитрестового законодавства; зменшення та нейтралізація циклічних коливань в економіці; реалізація переваг інтегрованої системи, реалізація крупних проектів.

2) Проаналізувавши вплив транснаціональних корпорацій на глобальне конкурентне середовище, можна дійти висновку, що вплив є амбівалентним. Важливим є виробити національні глобально

орієнтовані стратегії, де враховано загрози від транснаціоналізації. Потенціал конкурентоспроможності закладається в процесі радикальних змін, умов що змушують підприємства безперервно здійснювати технологічні нововведення, реалізовувати інновації, а економічну систему – структурно трансформуватись.

3) Оцінивши рівень та наслідки транснаціоналізації економіки України, можна відмітити, що транснаціоналізація несе як негативні так і позитивні впливи на національне конкурентне середовище. Проаналізувавши рівень ПІІ за останні десять років, можна помітити, що найбільшого результату ми досягли у 2012 році, а далі потік інвестицій зменшувався. Це пов'язано з невирішеними проблемами всередині країни, які підривають довіру інвесторів. Дослідивши географію ПІІ, можна побачити, що вона не потерпіла значних змін, але, на жаль, країни-інвестори не є технологічними лідерами і не зацікавлені інвестувати у стратегічно важливі для України галузі, як це видно з аналізу надходжень ПІІ за видами економічної діяльності. Також було виокремлено етапи транснаціоналізації економіки України.

4) Проаналізувавши вплив ТНК на конкурентне середовище України на прикладі ринку безалкогольних напоїв, можна побачити такі результати: ринок безалкогольних напоїв в Україні контролюється трьома потужними іноземними ТНК – Кока-Кола, Пепсіко і ІДС; дані компанії не тільки займають більшу частину ринку БАН України, але й з кожним роком збільшують цей показник; обрахувавши ступінь концентрації, і прослідкувавши за показником у динаміці, можна зробити висновок, що компанії впевнено йшли до колективного домінування на ринку. Кока-Кола, ПепсіКо і ІДС багато вклали у розвиток національного ринку безалкогольних напоїв, але їх монопольне становище несе загрозливий характер, тому уряду необхідно розробити ряд заходів для посилення позицій національних виробників на ринку.

5) Розглянувши економіко-правові проблеми регулювання діяльності ТНК в Україні, можна помітити, що нормативно-правова база щодо діяльності транснаціональних корпорацій на території України є досить слабкою та має багато вразливих місць, чим ТНК можуть скористатись на свою користь. У вітчизняному законодавстві немає закону, який би регулював саме діяльність ТНК на території України в повній мірі. В існуючих законодавчих актах немає понять «транснаціональна корпорація», «філія ТНК», «ПП ТНК», тому регуляція відбувається неякісно та опосередковано.

б) Дослідивши питання перспективи збалансування національних інтересів та діяльності ТНК в Україні, можна побачити, що проблему майже не досліджено і не вирішується. Це призводить до занепаду економіки, втрати інтересу та довіри іноземних інвесторів до країни. Щоб запобігти подальших негативних ефектів уряду необхідно прийняти заходи щодо створення окремого органу - посередника між інвесторами та державою, а також розробити та закріпити на законодавчому рівні механізм взаємодії ТНК з державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United nations conference on trade and development / World Investment Report/ Transnational Corporations and Export Competitiveness [Електронний ресурс]. Washington 2003. – Режим доступу до журн.: http://archive.unctad.org/ru/docs/tdxiii_report_ru.pdf.
2. Киришун Л.В. Визначальні критерії формування сутності ТНК / Л.В. Киришун [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://archive.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/En_etei/2010_7_1/28.pdf
3. Лагутін В.Д. Конкурентоспроможність національної економіки: навч. посіб. / В.Д. Лагутін, В. А. Романенко, Ю.М. Уманців; за ред. д-ра екон. Наук, проф. В.Д. Лагутіна. — К.: Київ. Нац. Торг.- екон.ун-т, 2011. — с. 191, 192
4. Охріменко О. О. Транснаціональні корпорації у системі світових економічних відносин [Електронний ресурс] / О. О. Охріменко, Д. Д. Сільвестрова // Ефективна економіка. – 2013. - №5 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2054>.
5. Герасимчук В. Г. Міжнародна економіка: [навч. посіб.] / Герасимчук В. Г., Войтко С. В.– К.: Знання, 2009. – с. 128
6. Швець Ю. О. Основні етапи розвитку транснаціональних компаній та їх зв'язок з глобалізацією / Ю. О. Швець, Т. А. Сухаренко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2016. - № 3(1). - С. 204-209. [Електронний ресурс] —Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_econ_2016_3%281%29_41
7. Панчук Л. В. Етапи формування та особливості діяльності транснаціональних корпорацій / Л. В. Панчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2014. - № 4(1). - С. 237-240. [Електронний ресурс] — Режим

- доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_4%281%29_45 — с.238
8. Рейтинг ТНК «Fortune 500» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://fortune.com/global500/>
 9. Циганов С.А. Формування глобального фінансового середовища / С.А. Циганов, Н.В. Циганова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. — 2012. — Випуск 110, ч.1. — С. 54-56.
 10. World Investment Report 2017. Transnational Corporations... Industries and Development – UNCTAD, United Nations, New York and Geneva, 2017. — URL:<http://unctad.org/>
 11. Циганов С. А. Особливості розвитку світового господарства та МЕН. / С. А. Циганов, В. О. Сизоненко, Н. В. Циганова. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2018. — №137. — С. 77–88.
 12. Руденко-Сударєва Л.В. Транснаціоналізація і конкурентний розвиток національних економік: теорія і практика країн, що розвиваються. [Електронний ресурс] : монографія/ [Л.В. Руденко-Сударєва, О.М. Мозговий, В.В. Токарь та ін. ; за наук. ред. д.е.н., проф. Л.В. Руденко-Сударєва, – Вид.2-ге, доп. – К. : КНЕУ, 2015.
 13. Сайт «Минфин» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/economy/fdi/>
 14. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 15. Пономаренко І. В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економіку України [Електронний ресурс] / І. В. Пономаренко // Ефективна економіка. — 2013. — №2. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1798>.
 16. Македон В.В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектора національної економіки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/bmnef/2012_1_1/25.pdf

17. Гудим К. М. Сучасні тенденції транснаціоналізації економіки України [Електронний ресурс] / К. М. Гудим // Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/32422/1/257-458-459.pdf>.
18. Кочетков В. М. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки України [Електронний ресурс] / В. М. Кочетков // Ефективна економіка. – 2013. – №5 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2001>.
19. Офіційний сайт УкрАВТО. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://ukravto.ua/>
20. Global Top 100 Candy Companies. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.candyindustry.com/2020/global-top-100-candy-companies>
21. Офіційний МЕДІА-ПОРТАЛІ SCM. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.scm.com.ua/about>
22. Напої безалкогольні; мінеральні води та інші води у пляшках [Електронний ресурс] // Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 – Режим доступу до ресурсу: <https://dkpp.rv.ua/index.php?level=11.07>.
23. Сервіс перевірки контрагентів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://youcontrol.com.ua/>
24. Офіційний сайт групи компаній IDS Group [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ids.ua>
25. Офіційний сайт компанії Оболонь [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://obolon.ua/ua>.
26. Офіційний сайт ПАТ Ерлан [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://biola.ua/ua/about/>.
27. Аналітика компанії ProConsulting про дослідження ринку солодких газованих напоїв України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://procapital.ua/ua/press_center/groupevents/view/231/

28. Кметик Х. В. Концепції щодо визначення міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій / Х. В. Кметик // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 1 (36). – С. 102–108.
29. Хартія економічних прав і обов'язків держави від 12 грудня 1974 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_077)
30. «Конвенція о транснациональных корпорациях» / ратифікована Законом України від 13.07.1999 № 921-XIV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_193
31. [file:///C:/Users/VZV/Downloads/ecan_2013_12\(4\)_5%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/VZV/Downloads/ecan_2013_12(4)_5%20(1).pdf)
32. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною від 14 червня 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012)
33. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>)
34. Болгарова Н.К., Паневник Т.М. Транснаціональні корпорації в аспекті розвитку глобалізаційних процесів / Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання. – 2011, № 1
35. Пенська І. О. Особливості впливу ТНК на економічний розвиток України / І. О. Пенська. // Міжнародна економіка та менеджмент. – 2015. – 119 с.
36. Немировська О. В. Формування ефективного механізму взаємодії національної економіки з транснаціональними корпораціями : дис. канд. ек. наук : 08.00.03 / Немировська О. В. – Ірпінь, 2016.

